

MAREK CHMIELECKI

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie
<https://orcid.org/0000-0002-4642-391X>
m.chmielecki@ujd.edu.pl

Edukacja obronna jako instrument budowania odporności społecznej i bezpieczeństwa regionalnego na przykładzie regionu mazowieckiego

Defence Education as an Instrument for Building Social Resilience and Regional Security: The Case of the Mazovian Region

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest analiza znaczenia edukacji obronnej jako instrumentu budowania odporności społecznej i wzmacniania bezpieczeństwa regionalnego w warunkach współczesnych zagrożeń hybrydowych, informacyjnych, społecznych i kryzysowych. Punkt wyjścia stanowi relacyjne i procesualne ujęcie bezpieczeństwa, zgodnie z którym bezpieczeństwo nie jest stanem statycznym, lecz rezultatem interakcji między podmiotem, środowiskiem zagrożeń, zasobami instytucjonalnymi oraz poziomem świadomości społecznej. W artykule przyjęto, że edukacja obronna pełni funkcję stabilizującą, gdyż kształtuje adekwatną percepcję zagrożeń, redukuje podatność na dezinformację, wzmacnia kapitał społeczny i przygotowuje obywateli do racjonalnego działania w sytuacjach nadzwyczajnych. Szczególną uwagę poświęcono regionowi mazowieckiemu, który ze względu na koncentrację funkcji stołecznych, infrastruktury krytycznej, instytucji publicznych, uczelni oraz zróżnicowanie przestrzenne i społeczne stanowi istotny obszar badań nad bezpieczeństwem regionalnym. Zastosowano metody teoretyczne: analizę i krytykę piśmiennictwa, syntezę, abstrahowanie oraz wnioskowanie. Artykuł prowadzi do konkluzji, że edukacja obronna powinna być traktowana jako integralny kompo-

nent bezpieczeństwa regionalnego, a w warunkach Mazowsza wymaga modelu interdyscyplinarnego, osadzonego zarówno w systemie edukacji formalnej, jak i w działaniach środowisk lokalnych, samorządu i uczelni.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja obronna, odporność społeczna, bezpieczeństwo regionalne, Mazowsze, świadomość bezpieczeństwa

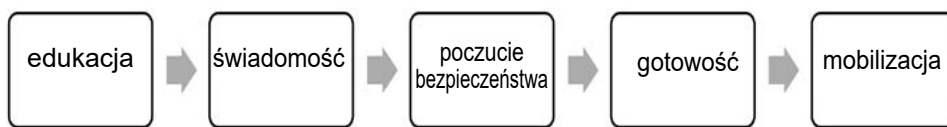
ABSTRACT

The aim of the article is to analyse the significance of defence education as an instrument for building social resilience and strengthening regional security in the context of contemporary hybrid, information, social, and crisis-related threats. The starting point is a relational and process-oriented understanding of security, according to which security is not a static condition but the result of interactions among the security entity, the threat environment, institutional resources, and the level of social awareness. The article assumes that defence education performs a stabilizing function, as it promotes an appropriate perception of threats, reduces vulnerability to disinformation, strengthens social capital, and prepares citizens for rational action in emergency situations. Special attention is devoted to the Mazovian region, which, due to the concentration of capital-city functions, critical infrastructure, public institutions, and higher education institutions, as well as its spatial and social diversity, constitutes an important area for regional security studies. The study employs theoretical methods, including the analysis and critical review of the literature, synthesis, abstraction, and inference. The article concludes that defence education should be treated as an integral component of regional security and, in the Mazovian context, requires an interdisciplinary model embedded both in the formal education system and in the activities of local communities, local government, and higher education institutions.

KEYWORDS: defence education, social resilience, regional security, Mazovia, security awareness

Wprowadzenie

Współczesne środowisko bezpieczeństwa cechuje się wysoką dynamiką zmian, wielowymiarowością zagrożeń oraz rosnącą zależnością między sferą militarną i pozamilitarną. W takim ujęciu bezpieczeństwo przestaje być rozumiane wyłącznie jako ochrona granic państwa czy zachowanie potencjału militarnego, a staje się kategorią relacyjną, procesualną i społeczną. O jego poziomie decyduje nie tylko siła instytucji państwa, ale również jakość więzi społecznych, poziom zaufania, zdolność do samoorganizacji, odporność informacyjna oraz przygotowanie obywateli do działania w sytuacjach kryzysowych. Tę logikę dobrze oddaje ujęcie, zgodnie z którym bezpieczeństwo rozwija się w sekwencji:

W tym kontekście edukacja obronna nie może być ograniczana do tradycyjnie pojmowanego przygotowania wojskowego. Powinna być rozumiana jako długofalowy proces kształtowania wiedzy, postaw i kompetencji umożliwiających jednostkom i wspólnotom właściwe rozpoznawanie zagrożeń, ocenę ryzyka oraz podejmowanie działań ochronnych¹. Taki sposób ujmowania edukacji obronnej wynika zarówno z relacyjnej teorii bezpieczeństwa, jak i z nowoczesnego podejścia do odporności społecznej, eksponującego znaczenie kapitału społecznego, zaufania publicznego, integracji wspólnotowej oraz zdolności adaptacyjnych społeczeństwa.

Województwo mazowieckie stanowi unikatowy w skali kraju obiekt badawczy, wymagający wielowymiarowej refleksji nad synergią administracji i obronności. Specyfika tego regionu wykracza poza determinizm geograficzny, lokując go w roli krytycznego węzła strategicznego państwa. To właśnie tutaj następuje najwyższa w Polsce koncentracja kluczowych ośrodków decyzyjnych, instytucji o znaczeniu państwowym oraz infrastruktury o charakterze systemowym. Mazowsze, z dominantą aglomeracji warszawskiej, funkcjonuje jako centrum grawitacyjne dla krajowych procesów politycznych, gospodarczych i komunikacyjnych, co czyni je obszarem o najwyższym stopniu ekspozycji na zagrożenia o charakterze hybrydowym.

W analizowanej przestrzeni zagrożenia militarne nie występują w izolacji; przeciwnie, wchodzą one w dynamiczne interakcje z incydentami w sferze cybernetycznej, informacyjnej oraz infrastrukturalnej. Zjawisko to prowadzi do powstania tzw. efektu kaskadowego, gdzie zakłócenie jednego ogniwa (np. stabilności sieci energetycznej czy systemów teleinformatycznych urzędów centralnych) błyskawicznie przekłada się na osłabienie odporności społecznej i destabilizację funkcji państwa. W tym kontekście edukacja obronna na Mazowszu przestaje być jedynie elementem dydaktyki, a staje się priorytetowym komponentem strategii bezpieczeństwa regionalnego. Wymaga ona podejścia dedykowanego, uwzględniającego specyficzną gęstość powiązań międzysektorowych oraz konieczność przygotowania kadr administracyjnych i obywateli do działania w warunkach permanentnej, wielodomenowej presji. Tym samym analiza systemu edukacji obronnej w tym regionie stanowi niezbędne studium przypadku dla modelowania odporności współczesnych struktur państwowych.

Celem artykułu jest zatem ukazanie edukacji obronnej jako instrumentu budowania odporności społecznej i bezpieczeństwa regionalnego na przykładzie regionu

¹ J. Kunikowski, *Wiedza i edukacja dla bezpieczeństwa*, Warszawa 2002, s. 191.

mazowieckiego. Główny problem badawczy można ująć w pytaniu: w jaki sposób edukacja obronna może wzmacniać bezpieczeństwo regionalne i odporność społeczną na obszarze Mazowsza? Przyjęto hipotezę badawczą, zgodnie z którą poziom interdyscyplinarnej edukacji obronnej pozostaje w dodatniej zależności z poziomem odporności społecznej oraz zdolnością społeczności regionalnej do reagowania w sytuacjach kryzysowych.

Zastosowane w artykule metody teoretyczne obejmują analizę i krytykę piśmiennictwa, syntezę, abstrahowanie oraz wnioskowanie. Analiza i krytyka piśmiennictwa posłużyły uporządkowaniu podstaw pojęciowych oraz uzasadnieniu przyjęcia relacyjnego i procesualnego ujęcia bezpieczeństwa. Synteza umożliwiła integrację koncepcji bezpieczeństwa relacyjnego, odporności społecznej oraz edukacji obronnej w spójny model interpretacyjny, a także wyodrębnienie funkcji edukacji obronnej. Abstrahowanie pozwoliło na formułowanie uogólnień dotyczących mechanizmów wpływu edukacji na bezpieczeństwo oraz konceptualizację regionu mazowieckiego jako regionalnego systemu bezpieczeństwa. Wnioskowanie wykorzystano do sformułowania modelu edukacji obronnej oraz potwierdzenia przyjętej hipotezy badawczej.

Relacyjny charakter bezpieczeństwa jako rama interpretacyjna

Współczesne bezpieczeństwo należy rozumieć jako efekt relacji zachodzących pomiędzy podmiotem bezpieczeństwa, jego otoczeniem, zasobami oraz rozpoznawanymi zagrożeniami². Relacje te mają charakter dynamiczny i zmienny, co oznacza, że poziom bezpieczeństwa nie jest stanem trwałym, lecz rezultatem ciągłego dostosowywania się do ewoluującego środowiska zagrożeń. Kluczowe znaczenie ma przy tym zdolność podmiotu do właściwej percepcji ryzyka, mobilizacji dostępnych zasobów oraz podejmowania adekwatnych działań w odpowiedzi na pojawiające się zakłócenia. W konsekwencji bezpieczeństwo jawi się jako proces zarządzania relacjami i napięciami w systemie społecznym, a nie jedynie jako stan braku zagrożeń. W takim ujęciu bezpieczeństwo nie jest kategorią jednowymiarową ani statyczną. Tradycyjne ujęcia bezpieczeństwa, koncentrujące się głównie na wymiarze militarnym i potencjale państwa, okazują się niewystarczające wobec współczesnych zagrożeń hybrydowych, informacyjnych i infrastrukturalnych. Ograniczeniem tych koncepcji jest marginalizowanie znaczenia odporności społecznej, percepcji zagrożeń oraz zdolności wspólnot lokalnych do adaptacji i samoorganizacji. W literatu-

² W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Teoria i praktyka*, Warszawa 2020, s. 74.

rze coraz wyraźniej podkreśla się więc potrzebę odejścia od wyłącznie państwowo-centricznego modelu bezpieczeństwa na rzecz podejść uwzględniających czynniki społeczne, poznawcze i edukacyjne. Jego analiza wymaga uwzględnienia wymiaru podmiotowego, przedmiotowego i funkcjonalnego. Wymiar podmiotowy odnosi się do tego, czyje bezpieczeństwo podlega ochronie; przedmiotowy wskazuje, jakie wartości są chronione; natomiast wymiar funkcjonalny ujmuje bezpieczeństwo jako proces utrzymywania warunków przetrwania, trwania i rozwoju³.

To podejście wzmacnia również szkoła kopenhaska, w której bezpieczeństwo analizowane jest przez pryzmat sektorów: militarnego, politycznego, ekonomicznego, społecznego i ekologicznego⁴. Ujęcie to podkreśla, że zagrożenia mają charakter wielowymiarowy i często przenikają się między sektorami, generując efekt kaskadowy oraz wzmacniając swoją intensywność. Szczególne znaczenie ma tu proces sekurytyzacji, w ramach którego określone zjawiska zostają uznane za kwestie bezpieczeństwa, co uzasadnia podejmowanie nadzwyczajnych działań przez podmioty odpowiedzialne za jego zapewnienie. W konsekwencji analiza bezpieczeństwa wymaga uwzględnienia zarówno obiektywnego charakteru zagrożeń, jak i sposobu ich społecznej i politycznej interpretacji. Znaczenie tej perspektywy polega na tym, że zagrożenia nie ograniczają się dziś do bezpośredniej agresji zbrojnej. Mogą przyjmować postać presji informacyjnej, destabilizacji społecznej, uzależnień gospodarczych, kryzysów infrastrukturalnych czy zjawisk ekologicznych. Bezpieczeństwo regionalne należy więc analizować jako rezultat nakładających się na siebie oddziaływań międzysektorowych.

W ujęciu relacyjnym istotne staje się także rozróżnienie między obiektywnym poziomem zagrożeń a ich społeczną percepcją. To właśnie na styku realnych zagrożeń i ich interpretacji rodzi się poczucie bezpieczeństwa bądź jego deficyt. Edukacja obronna odgrywa tu rolę stabilizującą, ponieważ racjonalizuje percepcję ryzyka, ogranicza skłonność do paniki oraz przeciwdziała zarówno fałszywemu bezpieczeństwu, jak i nadmiernej sekurytyzacji zjawisk społecznych⁵. Wzmacnia zdolność jednostek i wspólnot do krytycznej oceny informacji oraz rozróżniania między rzeczywistym zagrożeniem a jego medialną lub polityczną interpretacją. Dzięki temu sprzyja podejmowaniu działań proporcjonalnych do skali zagrożenia, co ogranicza ryzyko destabilizacji społecznej. W efekcie edukacja obronna pełni funkcję regulatora poznawczego w systemie bezpieczeństwa, wspierając równowagę między percepcją a rzeczywistością zagrożeń.

³ Por. M. Chmielecki, *Relacyjny charakter postrzegania bezpieczeństwa oraz zagrożenia we współczesnych warunkowaniach*, w: K. Drabik, *Współczesne wymiary bezpieczeństwa w przestrzeni społecznej*, Warszawa 2021, s. 87–96.

⁴ Zob. P.D. Williams, *Studia bezpieczeństwa*, Kraków 2012, s. 67–71.

⁵ Por. W. Kostecki, *Strach i potęga. Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku*, Warszawa 2012, s. 108–118.

Edukacja obronna jako narzędzie kształtowania świadomości i odporności społecznej

Z analizy literatury wynika jednoznacznie, że edukacja obronna nie może być już rozumiana wyłącznie jako przekaz treści militarnych⁶. Jej funkcja jest znacznie szersza: łączy wymiar poznawczy, aksjologiczny i praktyczny. Kształtuje świadomość bezpieczeństwa, uczy rozpoznawania zagrożeń, wzmacnia gotowość do współdziałania i przeciwdziałania dezinformacji. Edukacja obronna pełni zatem funkcję wspierającą i formacyjną: z jednej strony uzupełnia braki kompetencyjne, z drugiej buduje odpowiedzialność obywatelską i trwałość wspólnoty politycznej⁷.

Szczególne znaczenie ma tu odporność informacyjna. W warunkach operacji psychologicznych, manipulacji medialnej i wojen hybrydowych edukacja obronna staje się podstawowym mechanizmem ochrony przestrzeni poznawczej społeczeństwa. Obywatele wyposażeni w kompetencje krytycznej analizy informacji są mniej podatni na presję dezinformacyjną, lepiej identyfikują intencje nadawców przekazów i wykazują większą zdolność do racjonalnej oceny proporcjonalności działań państwa w sytuacjach zagrożenia. Odporność informacyjna obejmuje przy tym nie tylko umiejętność weryfikacji źródeł, lecz także zdolność rozpoznawania technik manipulacji, takich jak selektywna prezentacja faktów, narracje emocjonalne czy działania o charakterze dezintegrującym wspólnotę społeczną. W tym sensie edukacja obronna pełni funkcję ochronną wobec sfery poznawczej, ograniczając ryzyko destabilizacji wywołanej przez fałszywe lub zmanipulowane przekazy. Dezinformacja stanowi immanentny element współczesnej infosfery, funkcjonujący jako narzędzie oddziaływania strategicznego, którego skutki można jedynie ograniczać poprzez wzmacnianie odporności poznawczej społeczeństwa, a nie całkowicie eliminować⁸.

Ponadto rozwijanie odporności informacyjnej sprzyja budowaniu zaufania społecznego oraz wzmacnia legitymizację działań instytucji publicznych, co ma kluczowe znaczenie w sytuacjach kryzysowych wymagających skoordynowanej reakcji. Społeczeństwo zdolne do krytycznego odbioru informacji jest mniej podatne na polaryzację oraz manipulację narracyjną, co przekłada się na większą spójność i stabilność syste-

⁶ Por. B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder 1998; K. Booth, *Theory of World Security*, Cambridge 2007; U. Beck, *Społeczeństwo ryzyka*, Warszawa 2002; M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2007; R. Jakubczak, *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa Polski w XXI wieku*, Warszawa 2008; W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011; D. Kaźmierczak, *Edukacja w zakresie bezpieczeństwa i obronności w ujęciu procesowym*, Kraków 2018.

⁷ M. Huzarski, J. Wołęjszo (red. nauk.), *Leksykon obronności. Polska i Europa*, Warszawa 2014, s. 205–206.

⁸ Szerzej K. Kaczmarek, *Konsekwencje dezinformacji: przegląd wybranych narzędzi i technik manipulacji*, Warszawa 2024, doi:10.59800/bn/196693.

mu społecznego. W konsekwencji odporność informacyjna staje się jednym z filarów współczesnego bezpieczeństwa, łącząc wymiar edukacyjny, społeczny i strategiczny.

Równie ważny jest jej związek z kapitałem społecznym. Na bazie własnych badań empirycznych i teoretycznych autor edukację obronną wyraźnie powiązał z funkcją integracyjną, adaptacyjną i prewencyjną wspólnoty. Oznacza to, że podnosi ona nie tylko indywidualny poziom wiedzy, lecz także zdolność grup społecznych do samoorganizacji i wspólnego reagowania na kryzysy. W praktyce przekłada się to na wzrost odporności społecznej rozumianej jako zdolność wspólnoty do zachowania spójności, sprawności i zdolności działania mimo zakłóceń. Uzasadnienie tych zależności znajduje potwierdzenie w autoetnograficznym komponencie badawczym, opartym na doświadczeniach zdobytych podczas realizacji szkoleń z zakresu ochrony ludności i zarządzania kryzysowego dla przedstawicieli administracji samorządowej oraz w analizie procesów dydaktycznych prowadzonych w środowisku akademickim. Obserwacje te wskazują, że uczestnictwo w działaniach edukacyjnych sprzyja nie tylko przyswajaniu wiedzy, lecz przede wszystkim rozwijaniu kompetencji współdziałania, identyfikacji zagrożeń oraz ich hierarchizacji. W szczególności zastosowanie metod aplikacyjnych, takich jak ćwiczenia typu case study oraz narzędzi analitycznych (np. mapy ryzyka), umożliwia operacjonalizację modeli teoretycznych i ich weryfikację w warunkach zbliżonych do rzeczywistych. Tym samym doświadczenia te potwierdzają, że edukacja obronna pełni funkcję nie tylko poznawczą, lecz także integrującą i wzmacniającą zdolności adaptacyjne wspólnot lokalnych w kontekście bezpieczeństwa regionalnego⁹.

Komponent empiryczny obejmował obserwację uczestniczącą prowadzoną podczas szkoleń z zakresu ochrony ludności i zarządzania kryzysowego realizowanych dla przedstawicieli administracji samorządowej oraz analizę zachowań i sposobów rozwiązywania problemów przez studentów uczestniczących w ćwiczeniach aplikacyjnych typu case study. Analizie poddano przede wszystkim zdolność uczestników do identyfikacji zagrożeń, hierarchizacji ryzyka, współdziałania grupowego oraz podejmowania decyzji w warunkach symulowanego kryzysu. Uzyskane obserwacje wskazywały, że zastosowanie elementów edukacji obronnej zwiększało poziom współpracy, świadomości zagrożeń oraz zdolność do racjonalizacji działań w sytuacjach problemowych.

⁹ Autoetnografia jako metoda badawcza polega na analitycznym wykorzystaniu własnych doświadczeń badacza jako źródła danych empirycznych, poddanych refleksji i interpretacji w kontekście szerszych uwarunkowań społecznych i instytucjonalnych. W niniejszym opracowaniu obejmuje ona obserwacje uczestniczące prowadzone w trakcie szkoleń dla przedstawicieli administracji samorządowej oraz zajęć dydaktycznych realizowanych na kierunku bezpieczeństwo narodowe, w tym ćwiczeń typu case study dotyczących identyfikacji i oceny zagrożeń. Zastosowanie tego podejścia umożliwia konfrontację założeń teoretycznych z praktyką funkcjonowania systemu bezpieczeństwa na poziomie lokalnym i regionalnym.

Interdyscyplinarność edukacji obronnej

Jednym z najistotniejszych wniosków wynikających z własnych badań jest potrzeba interdyscyplinarnego modelu edukacji obronnej. Wskazane jest, że treści bezpieczeństwa nie powinny być izolowane w jednym przedmiocie, ale integrowane horyzontalnie z różnymi obszarami wiedzy. Historia może uczyć analizy upadku państw, błędów strategicznych i konsekwencji kryzysów politycznych. Geografia pozwala rozumieć znaczenie położenia, zasobów i uwarunkowań przestrzennych, a w praktycznym wymiarze także terenoznawstwo i orientację w terenie. Biologia i chemia mogą służyć przygotowaniu do zagrożeń CBRN, a informatyka rozwijaniu kompetencji cyberbezpieczeństwa i odporności na manipulację. Przedmioty społeczne wzmacniają rozumienie instytucji, procedur reagowania kryzysowego oraz odpowiedzialności obywatelskiej.

Tak rozumiana interdyscyplinarność ma szczególne znaczenie dla środowiska regionalnego, ponieważ bezpieczeństwo regionalne zawsze osadzone jest w konkretnych realiach społecznych, infrastrukturalnych i kulturowych. Umożliwia to przejście od abstrakcyjnych treści do praktycznych kompetencji, a tym samym budowanie trwałej kultury bezpieczeństwa.

Region mazowiecki jako przestrzeń szczególnych wyzwań bezpieczeństwa

Region mazowiecki powinien być traktowany jako szczególna przestrzeń bezpieczeństwa regionalnego z kilku powodów. Po pierwsze, skupia on centralne instytucje państwa, a więc obiekty o znaczeniu strategicznym dla ciągłości funkcjonowania państwa. Po drugie, koncentruje rozbudowaną infrastrukturę transportową, teleinformatyczną, energetyczną i administracyjną, której zakłócenie mogłoby wywołać skutki wykraczające daleko poza poziom regionalny. Po trzecie, obejmuje obszary silnie zurbanizowane, a także powiaty o mniej rozwiniętym potencjale instytucjonalnym, co oznacza istotne zróżnicowanie potrzeb edukacyjnych i organizacyjnych.

W relacyjnym ujęciu bezpieczeństwa Mazowsze można interpretować jako regionalny kompleks wzajemnych zależności pomiędzy centrum państwowym, wspólnotami lokalnymi, infrastrukturą krytyczną, sektorem edukacji, przestrzenią cyfrową oraz strukturami administracyjnymi. Oznacza to, że zagrożenie jednego elementu może wywoływać efekt domina w innych sektorach¹⁰. W realiach mazowieckich szczególnego znaczenia nabierają zatem:

- zagrożenia informacyjne i cybernetyczne,
- zakłócenia ciągłości działania administracji i usług publicznych,

¹⁰ Por. W. Kitler, *Bezpieczeństwo...*, dz. cyt., s. 177.

- zagrożenia infrastrukturalne i komunikacyjne,
- zjawiska paniki społecznej w dużych skupiskach ludności,
- asymetria kompetencji pomiędzy metropolią a mniejszymi ośrodkami.

Właśnie dlatego region mazowiecki wymaga edukacji obronnej projektowanej nie w modelu jednolitym, lecz zróżnicowanym. W dużych aglomeracjach nacisk powinien być położony na odporność informacyjną, ochronę infrastruktury, komunikację kryzysową i koordynację międzyinstytucjonalną. W mniejszych ośrodkach większą wagę należy przywiązywać do praktycznych umiejętności samoorganizacji, ochrony ludności, pierwszej pomocy, terenoznawstwa i reagowania w warunkach ograniczonego wsparcia instytucjonalnego.

Mazowsze jest także istotne z punktu widzenia potencjału akademickiego. Obecność licznych uczelni wyższych sprzyja budowaniu modelu, w którym edukacja obronna staje się nie tylko domeną szkół, ale także środowiska akademickiego, samorządu i organizacji społecznych¹¹. W tym sensie region mazowiecki może stać się laboratorium nowoczesnej edukacji obronnej, łączącej wymiar obywatelski, informacyjny, infrastrukturalny i społeczny.

Edukacja obronna a bezpieczeństwo regionalne Mazowsza

W warunkach regionu mazowieckiego edukacja obronna powinna pełnić co najmniej pięć podstawowych funkcji.

- Pierwszą jest **funkcja poznawcza**. Chodzi o wyposażenie mieszkańców regionu w wiedzę o zagrożeniach, procedurach działania, strukturach odpowiedzialnych za bezpieczeństwo oraz sposobach reagowania w warunkach kryzysu¹².
- Drugą jest **funkcja integracyjna**. W regionie o dużym zróżnicowaniu społecznym i przestrzennym edukacja obronna może wzmacniać świadomość współodpowiedzialności za dobro wspólne, zaufanie do instytucji oraz gotowość do współpracy poziomej i pionowej¹³.

¹¹ Por. S. Zalewski, *Polityka bezpieczeństwa państwa a edukacja obronna*, Warszawa 2001, s. 41–42.

¹² Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 6 lutego 2025 r. w sprawie programów szkoleń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej oraz wymagań dla podmiotów prowadzących szkolenia, Załącznik nr 9 Program szkolenia z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej dla ludności.

¹³ Inicjatywa powszechnych, dobrowolnych szkoleń obronnych funkcjonująca pod nazwą #wGotowości stanowi instrument przygotowania społeczeństwa do funkcjonowania w warunkach zagrożeń oraz wzmacniania odporności państwa. Program opiera się na zasadzie powszechnej dostępności i obejmuje kształtowanie praktycznych kompetencji w zakresie m.in. ratownictwa medycznego, reagowania kryzysowego, cyberbezpieczeństwa oraz współdziałania ze służbami mundurowymi. Jego celem jest nie tylko podnoszenie indywidualnych umiejętności, lecz także wzmacnianie kapitału społecznego oraz poczucia współodpowiedzialności za bezpieczeństwo narodowe.

- Trzecią jest **funkcja prewencyjna**. Przygotowanie obywateli do reagowania redukuje skutki zagrożeń, ogranicza chaos informacyjny i obniża prawdopodobieństwo eskalacji napięć społecznych¹⁴.
- Czwartą jest **funkcja adaptacyjna**. Edukacja obronna zwiększa zdolność wspólnot lokalnych do dostosowania się do nowych warunków, co ma znaczenie zarówno w sytuacjach kryzysowych, jak i w warunkach długotrwałej niepewności geopolitycznej¹⁵.
- Piątą jest **funkcja mobilizacyjna**. Dobrze prowadzona edukacja obronna nie tylko przekazuje wiedzę, ale też przekształca ją w gotowość do działania, co stanowi kluczowe przejście od świadomości do mobilizacji.

W warunkach Mazowsza funkcje te powinny być realizowane przez system współpracy obejmujący szkoły, uczelnie, samorządy, administrację publiczną, organizacje społeczne oraz media lokalne. Taki kierunek dobrze koresponduje z regionalnym ujęciem bezpieczeństwa społecznego i z tezą, że odporność lokalnych społeczności rośnie wraz ze wzrostem świadomości, współpracy i jakości działań edukacyjnych¹⁶. W obszarze ekonomii społecznej budowanie odporności lokalnych społeczności na sytuacje kryzysowe również wymaga współpracy jednostek samorządu terytorialnego z różnymi podmiotami oraz działań edukacyjnych i promocyjnych.

W kierunku modelu mazowieckiego

Na podstawie analizy można zaproponować **model mazowiecki edukacji obronnej**, którego podstawę stanowiłyby cztery filary.

1. Pierwszy filar to **edukacja formalna** obejmująca wprowadzanie treści bezpieczeństwa do programu nauczania w sposób interdyscyplinarny.

¹⁴ Kampanie Alert RCB stanowią element systemu ostrzegania ludności o zagrożeniach, realizowany przez Rządowe Centrum Bezpieczeństwa w formie komunikatów SMS kierowanych do osób znajdujących się na obszarze potencjalnego zagrożenia. System uruchamiany jest wyłącznie w sytuacjach nadzwyczajnych, gdy istnieje prawdopodobieństwo bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia, a jego celem jest umożliwienie odbiorcom podjęcia działań ograniczających skutki zagrożeń. Komunikaty opracowywane są na podstawie informacji pochodzących m.in. od służb, administracji publicznej oraz instytucji monitorujących zagrożenia, co wpisuje się w mechanizmy prewencyjne zarządzania kryzysowego.

¹⁵ Funkcja adaptacyjna znajduje odzwierciedlenie w programach ochrony ludności oraz inicjatywach szkoleniowych realizowanych m.in. przez Rządowe Centrum Bezpieczeństwa i Ministerstwo Obrony Narodowej, a także w koncepcjach odporności społecznej rozwijanych w ramach NATO, które akcentują zdolność społeczeństwa do funkcjonowania w warunkach długotrwałych zakłóceń i niepewności.

¹⁶ Szerzej S. Walasik, M. Chmielecki, *Security and higher education in a local community development perspective*, Warszawa 2024, 81–95.

2. Drugi filar to **edukacja akademicka i ekspercka** realizowana przez uczelnie jako ośrodki kompetencji w zakresie bezpieczeństwa, ochrony ludności, odporności informacyjnej i komunikacji kryzysowej.
3. Trzeci filar to **edukacja środowiskowa i lokalna** obejmująca współpracę szkół, samorządów, organizacji pozarządowych i służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo.
4. Czwarty filar to **edukacja cyfrowa**, szczególnie istotna w regionie silnie zurbanizowanym i z informatyzowanym.

Nowoczesne formy nauczania i środowisko informacyjne coraz silniej determinują funkcjonowanie systemu edukacji. W konsekwencji edukacja obronna musi uwzględniać także cyberbezpieczeństwo, higienę informacyjną i zdolność funkcjonowania w warunkach cyfrowych zakłóceń¹⁷.

Model mazowiecki powinien więc łączyć tradycyjne wartości obywatelskie i proobronne z nowoczesnymi kompetencjami społecznymi, informacyjnymi i technologicznymi. Tylko taki model odpowiada zarówno relacyjnemu charakterowi bezpieczeństwa, jak i rzeczywistej strukturze zagrożeń XXI w.

Zakończenie

Przeprowadzona analiza literatury przedmiotu, uzupełniona o komponent autoetnograficzny oraz obserwacje dydaktyczne i szkoleniowe, potwierdza, że edukacja obronna stanowi istotny instrument budowania bezpieczeństwa regionalnego i odporności społecznej. Jej znaczenie nie ogranicza się do sfery militarnej, lecz obejmuje również wymiar społeczny, informacyjny, ekonomiczny i organizacyjny. W świetle relacyjnego ujęcia bezpieczeństwa edukacja obronna wzmacnia adekwatną percepcję zagrożeń, rozwija zdolność do działania, podnosi poziom zaufania i współpracy oraz redukuje podatność na destabilizację poznawczą i społeczną.

Region mazowiecki, ze względu na swoją strukturę funkcjonalną i znaczenie dla państwa, stanowi obszar szczególnie wymagający tak rozumianych działań. Koncentracja instytucji centralnych, infrastruktury krytycznej i potencjału akademickiego czyni z niego przestrzeń, w której bezpieczeństwo regionalne musi być wzmacniane nie tylko przez instytucje państwowe, ale również przez świadome i przygotowane społeczeństwo.

Należy zatem uznać, że edukacja obronna w odniesieniu do Mazowsza powinna mieć charakter systemowy, interdyscyplinarny i regionalnie zróżnicowany.

¹⁷ Szerzej: M. Chmielecki, *Challenges and threats of higher education in the area of digitization*, Warszawa 2024, s. 17–29.

Musi łączyć treści z zakresu ochrony ludności, odporności informacyjnej, reagowania kryzysowego, wiedzy obywatelskiej i kompetencji społecznych. Dopiero wtedy stanie się rzeczywistym komponentem bezpieczeństwa regionalnego, a nie jedynie postulatem polityki edukacyjnej.

Ostatecznie należy stwierdzić, że w warunkach współczesnych zagrożeń trwałość bezpieczeństwa regionalnego zależy nie tylko od siły struktur państwa, lecz również od zdolności wspólnot lokalnych do świadomego, odpowiedzialnego i skoordynowanego działania. Właśnie dlatego edukacja obronna powinna być traktowana jako inwestycja strategiczna w odporność społeczną i stabilność regionu.

BIBLIOGRAFIA

- Beck U., *Spółczeństwo ryzyka*, Warszawa 2002.
- Booth K., *Theory of World Security*, Cambridge 2007.
- Buzan B., Wæver O., de Wilde J., *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder 1998.
- Chmielecki M., *Challenges and threats of higher education in the area of digitization*, Warszawa 2024.
- Chmielecki M., *Relacyjny charakter postrzegania bezpieczeństwa oraz zagrożenia we współczesnych uwarunkowaniach*, w: *Współczesne wymiary bezpieczeństwa w przestrzeni społecznej*, K. Drabik, Warszawa 2021.
- Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2007.
- Huzarski M., Wołeszo J. (red. nauk.), *Leksykon obronności. Polska i Europa*, Warszawa 2014.
- Jakubczak R., *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa Polski w XXI wieku*, Warszawa 2008.
- Kaczmarek K., *Konsekwencje dezinformacji: przegląd wybranych narzędzi i technik manipulacji*, Warszawa 2024, doi:10.59800/bn/196693.
- Kaźmierczak D., *Edukacja w zakresie bezpieczeństwa i obronności w ujęciu procesowym*, Kraków 2018.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe. Teoria i praktyka*, Warszawa 2020.
- Kostecki W., *Strach i potęga. Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku*, Warszawa 2012.
- Kunikowski J., *Wiedza i edukacja dla bezpieczeństwa*, Warszawa 2002.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 6 lutego 2025 r. w sprawie programów szkoleń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej oraz wymagań dla podmiotów prowadzących szkolenia, Dz.U. z 2025 r., poz. 162.
- Walasik S., Chmielecki M., *Security and higher education in a local community development perspective*, Warszawa 2024.
- Williams P.D., *Studia bezpieczeństwa*, Kraków 2012.